

РЕВОЛЮЦИОННИЯТ ХУМАНИЗЪМ НА ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

ВЕЛЧО ВЕЛЧЕВ

Проблемата за човека е съпътствувала всички етапи в духовното развитие на обществото¹. Решителна промяна в нейното осветление настъпва през епохата на Ренесанса. Събудената и еманципирана от догмите на религията човешка мисъл се насочва не само към изучаване на природата, но и към човека — господстващият през Средновековието теоцентризъм се заменя с антропоцентризъм². Чрез усатата на Хамлет този прелом бляскаво е изразил великият Шекспир: „Човекът! Какво великолепно творение е той! Колко благороден е с разума си! Как е безпределен в способностите, в поривите, в движенията си! Как изумително съвършен е в действието си! Колко прилича на ангел в своята прозорливост! Колко е подобен на бог! Върховна красота на света! Венец на всички твари!“ (Превод на Л. Огианов-Ризор)

Но от Ренесанса, когато настъпва този поврат в статута на човека, до историческите предпоставки за осъществяването на тези същностни негови качества и възможности, е било твърде далеч. Еманципиран спрямо „извънбитен Абсолют“ през Средновековието, с установяването на буржоазното общество човекът е поставен вече в друга — социална, класова зависимост, която принципиално го лишава от възможност за изява и развитие на заложените в него потенции.

Историческите условия за промяна и решителна перспектива в положението на човека настъпват на прехода между XIX и XX в., когато центърът на световното антибуржоазно революционно движение се пренася от Запад в Русия. Тук именно през 90-те години на миналото столетие ускореното промишлено развитие предизвиква по-нататъшно рязко разпадане на феодалните отношения, с бързи темпове се установява капиталистическата структура на обществото. Заедно с това възниква и се развива силен пролетариат, ръководен от създадената от В. И. Ленин Социал-демократическа работническа партия. През този период започва процес на епохален прелом в цялостния идеологически живот не само в Русия, но и в Западна Европа.

В контекста на това епохално движение на мисълта и в българската литература се наблюдава забележима промяна в художествената трактовка на човека. Заедно с идейното израстване и подем на българския пролетариат болшевиизацията на Българската комунистическа партия, откритото настъпление на народните маси срещу буржоазията и т. н. самата действителност у нас повелително постави проблемата за мястото и ролята на човека в колектива и в живота.

И естетическата мисъл, и литературата — било в критичното ѝ отношение към буржоазния строй, или в социалистическото ѝ просветителство, или в индивидуалистическото ѝ откъсване от социалните тревоги на съвременността — трябваше да

¹ Вж. Проблема човека в современной философии. Сборник статей. В., 1969; Б. Т. Горьян. Философия о сущности человека. М., 1973.

² Н. Конрад. Об эпохе Возрождения. — В: Запад и Восток. М., 1972, с. 208, сл.

се срещне с обикновения, израснал в самосъзнанието си човек, да тръгне в крак с времето, да осъзнае „чудотворната сила на историята“³.

Новата епоха заговори не толкова чрез промените, които неизбежно претърпя критическият реализъм. Същественно и показателно в случая е развитието на пролетарската поезия и разпадането на модернизма. В началните години след Октомврийската революция епохалната промяна в развитието на човечеството най-рано и най-ярко окрили творчеството на българския пролетарски поет Христо Смирненски.

* * *

Цялото творчество на Христо Смирненски (1898—1923) стои под знака на новия, действителен хуманизъм. Разбира се, ранните му стихотворения, от 1916—1920 г., издават етап на известна идейна неопределеност. С добродушен хумор неговият лирически герой въздиша по мимолетно любовно щастие, отдава се на лекомислени забави, рисува иронично скучаещи дами от буржоазното общество и т. н. Не липсват и карикатурни портрети на чуждестранни държавници, причинители на Първата световна война, банкрутирали български политици, разбогатели през тежките години на оскъдица търговци и т. н. При всичката им непретенциозност, липсата на изяснена идеологическа позиция, повечето от тези произведения на Смирненски не са лишени от политическа обогареност. Макар в поетиката им да се чувствава чуждо присъствие, те издават наличността на несъмнен талант, говорят за истинския Смирненски с неговата още сега овладяност на стиха, подсказват познатата по-късно виртуозност на поетическото майсторство, ярката многообогареност на поетическата му палитра⁴.

Зрелият период от развитието на Смирненски като поет, който период обхваща времето от 1920 до 1923 г., откроява вече облика му на голям творец хуманист, чието сърце пулсира с пулса на новата епоха, настъпила след Великата Октомврийска социалистическа революция, раздвижила социалните пластове не само в Русия, но и в останалия европейски свят, откривайки нова ера в духовното развитие на човечеството. Проникнат дълбоко от тежкия живот на бедните от крайните квартали на големия град, той е вътрешно подготвен да приеме тяхната идеология и да стане член на Българската комунистическа партия. Поетът рисува с психологическа проникновеност и топло съчувствие жертвите на капиталистическото общество у нас. С трепетно възмущение изобразява героизма на руския народ в революцията и отблъскването на капиталистическата интервенция. С проникновение пренася погледа си в по-далечни и близки епохи, когато се е водела борба за свободата на човека, рисувайки с величави краски неизбежните жертви на тази борба.

Особен дял в творчеството на Смирненски представляват изображенията на човека като жертва на антихуманното общество на неравенство, експлоатация, безразличие към участта на другите. Върху фона на убийствена бедност в „Зимни вечери“ се рисуват релефно трагични човешки съдби. Сам изпитал ударите на социалната неволя, проникнат дълбоко от участта на бедни и изоставени от обществото, понесъл в собственото си сърце тяхната трагедия, той създава образи на потпъкано човешко достойнство у жената, на лишени от обикновените човешки радости деца, на безучастие към безпомощните старци, на изоставен на произвола на съдбата рудничар, на жертвата на неотменната спътница на бедността — туберкулозата и т. н.

³ История на българската литература. Т. 4. С., 1976, с. 8, 11 и сл. — За промените в естетиката на критическия реализъм вж. С. т. Б о ж к о в. За някои проблеми на критическия реализъм в българската литература след Великата Октомврийска социалистическа революция. — В: Октомври и развитието на българската литература. С., 1967, 127—146.

⁴ Вж. за ранното творчество на Смирненски откъм тематика и поетика: П. З а р е в. Панограма на българската литература. Т. 3. С., 1971, с. 195, сл.

С трогателно съчувствие, сърдечна топлина, художествена проникновеност Смирненски рисува един от тези образи в „Уличната жена“. От ранни години бедността я обрича на позора на продадената любов, на пълно лишаване от човешко достойнство, на мизерия и глад, които отнемат и „последния нарцис“ от душата ѝ“. Примирена с участието си, тя се смее под „блясъка на електрическите лампи“, без сама да разбира „болката на своя смях“. Така протича един живот, който постепенно убива човека у висшето създание на природата и обществото. С усета на голям художник Смирненски е подсказал невинността на нейното детство чрез малкото портретче „над прашната маса“, в което се чете „сегашният ѝ ужас“. И когато гладна и самотна се изправя пред смъртта, достойнството ѝ на човек ще се окаже съвършено унищожено и вече няма какво да ѝ се отнеме:

И щом простре ръка душата ти да вземе,
тя в миг ще се смути:
всевластникът Живот преварил я навреме —
и ти, отдавна без душа си ти!

Със забележително майсторство на художествения рисунък върху фона на красив вечерен пейзаж, под мелодията на плавен ритъм чрез изящна оркестрация на стиха в „Цветарка“ се рисува нерадостната участ на бедното момиче, принудено да предлага цветята и себе си на самодоволните, безгрижните, безучастните към живота на другите, прекарващи времето си в пиршествени забави жители на капиталистическия град. Във „вседневния маскарад“ на живота му звездите над Витоша се разтапят „в болка безнадеждна“. В рамката на тази човешка и природна картина Смирненски нахвърля с пестеливи, но характерни краски портрета на малката цветарка, която от локал в локал предлага „златожълти хризантеми“ и „смирнената усмивка по рубинени уста“. Както много други, и тя е обречена на ударите на едно несправедливо, антихуманно общество, в което всичко се купува, да изгуби себе си като човек:

Но от маса къмто маса своята кошничка показва,
светлоликата девойка с поглед смътен и нерад,
а грамаден и задъхан, скрил в гранитната си пазва
хиляди души разбити — дебле каменният град.

В „Братчетата на Гаврош“ е изобразена безименната трагедия на бедните и отхвърлени деца, лишени от най-обикновените радости в основаното на неравенство общество. В скования „от злоба“, „шумен и разблуден град“ благата на живота са недостъпни за жадните им детски души. Те могат само да гледат „бляскавите витрини“, отрупани с „безброй жадувани неща“, да си тръгват „с плахи въздишки“, безпомощни и примирени с положението си. От тяхно име поетът издига глас на протест срещу антихуманния строй:

Какво им даваш от разкоша си,
ти — толкоз щедър към едни,
а към бездомните Гаврошовци
жесток от ранни младини?

Самите те обаче си остават с непрояснено съзнание за несправедливостта на своята човешка орис.

„Старият музикант“ е трогателна повест за изоставения старец, когото очаква неизбежна смърт. Той свири край моста и напразно чака да се отрони лептата на милостта в основания на безразличие към човека свят. На човешкото безразличие леко е противопоставена и природата, което усилва картината. Немоощен и прегърбен, спирац се и стенец, старият музикант предусеща своя край, който му вещаят „зимните вихри студени“ и през тъмния облак на студената зимна нощ хвърля за

миг „върху му поглед печална луна, фосфорно бледа и обла“. Всичко клони към трагичната развръзка. Напразен е молещият за помощ плач на неговата цигулка:

А зад гърба му пристъпя Смъртта,
кървава и многоръка,
и по цигулката старческа тя
тегли полекичка лъка.

„Старият музикант“ е горестна повест за експлоатирания човек, захвърлен безпощадно след изгубване на работоспособността си, обречен на неизменно страдание и гладна смърт. Смирненски представя пред слепия сега за всичко старец престелите на природата. В неговите угаснали очи, пред които се разстила „вечна вечер“, се рисува пролетно слънце, което „плете коприно меките си нишки“. В изнурената памет на слепия възкръсват спомените за предбрачното му щастие, завинаги прекъснато от постигналата го злополука „във влажния рудник“, лишила го завинаги от зрение:

И вижда той: извил разискрени ръце,
избликва в миг пожар подземен.
Пламти, лети... и лъхва в бледото лице
целувката на огнен демон.

Смирненски още повече углъбява трагедията на стареца. Изгубил зрение, при несбъднато брачно щастие, лишен от обикновена човешка близост, той „и все тъй бавно, кротко, с ласкава ръка, приклепналото куче гали“. Картината на изоставения работник завършва отново с експресивен контраст, в който е синтезирана цялата му трагедия. На мрака на слепотата, погребаното щастие, непреодолимата самотност противостои не само човешкият свят, но и природата:

А пролетта усмихва се като дете,
земята трепне сред въздишки,
и слънцето за сватбен наикт пак плете
копринно меките си нишки.

В стихотворението „Жълтата гостенка“, посветено на тютюноработничките, е разгърната трагедията на робините на тежкия и опасен труд, безпощадно покосявани в света на капитала. Хладната фабрика с отровен дъх погубва „свежи младици“. Невкусила от щастие на своята пролет в живота, девойката е неповратимо обречена на ранна смърт:

А млада, толкова млада е тя още!
Обича в тоз живот и тя
и нежността сребриста в лунни нощи,
и огнения химн на любовта.

И тук цялата покъртителна картина се поставя в рамката на събудената за живот природа, разгъва се през погледа на едно безпомощно майчино сърце, при леденото безразличие на останалия човешки свят:

А вѣн пред прозорчето с празничен кръсъ
минават бездушни тѣли,
а вѣн, посребрени от лунния блясък,
лѣхтят ароматни липи.

Във всичките тези и други подобни стихотворения вниманието на поета с дълбоко съчувствие е обърнато към поругания човек, към погазеното му достойнство, към унищожението му в обществото на капитала. Геронте на тези призования познават несправедливостта на своята жизнена съдба. Те обаче не се издигат до съзнанието за социална съпротива, за борба срещу античовешкото устройство на обще-

ството. При все това техните образи, макар и непряко, събуждат протест срещу антихуманния частнособственически строй, подготвят за борба срещу него, която тема остава доминантна, дава тон на останалото поетическо творчество на автора на сборника „Да бъде ден!“

* * *

Смирненски е прозрял в силата на носителите на борческата енергия на епохата. В творчеството му мощно зазвучава повикът на времето, прогласило принципите на борческия хуманизъм. Човекът у него се е слял с могъществото на милионите трудещи се, които се изправят в непримирима борба за правата си. Тяхната историческа активност намира ярка и мъжествена изява в редица стихотворения, които прокламират принципите на революционния хуманизъм, израсналото и укрепнало съзнание на пролетариата за правото си на човешко съществуване, за месианската си роля в името на тържеството на човека.

В своя път събуденото за ново историческо битие трудово човечество разкъсва духовните вериги, които са го сковавали с векове, и открива перспективата за увърждаване на човека. В духа на Ботевата „Борба“ и не без отглас от това стихотворение Смирненски пише „Вечният карнавал“. Историята на човечеството се разкрива пред погледа на поета като маскарад, който скрива същинското й лице и истинския път, към който води нейното развитие. В търсене да се проникне в световните тайни са се разбивали „борчески чела“. „Примамващи химери“ са предизвиквали „глух ропот“, но не са могли да премахнат заблудите, които са сковавали „человешкият дух“.

В класовите общества престъпници са издигали собствените си интереси в „закон на цялата вселена“. Окървавени корони с лъжи и измами са се крепели върху „куп от черепи“, прикривайки зад мним закон собствените си престъпления. Разкрита е и ролята на църквата, чиито служители са градели „олтар на глупостта“ и са покривали с мрака на заблудата „светлия пламък на ума“.

Но е настъпило времето да се сложи край на този световен карнавал. Окърваеният човек смъква прикриващото було и въстава „смел и непознат“ като възвестител на новата истина. Той не желае никакви господари, каквито и да е користни посредници за достигане на своето щастие. Със собствени сили воюва за него. Издига се до съзнанието сам да се бори за правата си на човек:

Той бий оковите си черни,
той дига борческа глава
и екнат властните слова:
„Свалете тези маски скверни!
Аз вашите заблуди знам
и слънцето ще стигна сам!“

Стихотворението „Вечният карнавал“ чертае тежкия, но победоносен път на издигането на човека до висините на революционния хуманизъм.

Сродно по своя патос е и стихотворението „Веригите на мисълта“. В него Смирненски подобно на Ботев в „Борба“ или на Вазов в „Не се гаси туй, що не гасне“, или в „Двубой“ на Вапцаров дава израз на несломимия си социален оптимизъм. Обгърнал с поглед пътя на човека от началото на неговото съществуване до ден днешен, поетът вижда непобедимия ход на проблясналото в зората на неговото раждане като човек сияние на разума, звездата на мисълта, която продължава да го води напред. Той е преминал през векове на мрак, през страхотни бездни, издигнал се е над развенчани идоли. Поднесената на Сократ студена отрова не прекъсва хода на водещата напред човека мисъл.

Още по-могъщ е човешкият разум по времето на поета. Нищо са пред него пламците на Нерон, нито законите на експлоатацията — „сянката на златния трон“.

Днес идеята за истинския човек е по-силна и по-непобедима от всякога, защото не е плод на прозрение на единичен човек, каквото е бивало в миналото. Тя е станала неотвратима историческа сила, защото е обхванала безкрайното море на студентите и потиснати маси от цялото земно кълбо:

Днес, вижте вий: все по-разкошна
трепти звездата над света —
топят се призраците нощни
под блясъка на Мисълта.
И, ето, робът, сред огньовете,
пристъпва с исполински ръст
и на вековните окови
разбива и последний къс.

„Веригите на мисълта“ е своеобразна поетическа история на напредъка, химн на оптимизма, утвърдена от цялото развитие на човечеството вяра в неизбежната победа на човека, на величието на неговата природа, на тържеството на хуманизма.

В редица стихотворения Смирненски високо манифестира порасналото самосъзнание на пролетариата. В „Първи май“, почувствувал съдбата на милионите трудещи се като своя съдба, поетът дава израз на солидарността си с тях. Обединени в огромното цяло на световния пролетариат, обявили деня на своя празник, те стягат редиците си за борба в името на човешките си права. И Смирненски прогласява своята солидарност с тях във възторжен призив:

Да спрат фабричните комини
и всеки черен труд да спре,
и туй намръщено море
от морни роби и робини
да озари и приласкай
усмивката на първи май!

Високото съзнание за правата на трудещите се и за тяхната роля в живота, за онеправданото им положение и готовността им за отпор е намерило израз в стихотворението „Ний“. В него се утвърждава прозрението на трудовете маси за неоправдаността на тяхната зла участ, за правото на истински живот и щастие:

На земните блага всевечни сме творци,
а нужда ни души до хладната си гръд.

Но краят на това им положение е настъпил. Дошъл е денят на съд над всичко, което поражда злото. Разбудена е силата на милионите, готов е да се разрази ураганът на разплатата, в която любовта към човека не изключва омразата към неговия потисник. Сплотените редици са окрилени от извисеното съзнание за правото на радост от живота, достигната с цената на сурова разплата:

Защото в боен ред сред робската тъма
възбунени вълни издигат се със рев,
защото накупя свещеният ни гнев
и неговият вик стозвучно загърмя:
— „И ние сме деца на майката земя!“

Героят на Смирненски е носител на висока човечност, която ще възтържествува в борбата и победата над стария свят. В „Пролетария“, отъждествил себе си с този герой, поетът говори, че „непризван“, „нечакан“, „непознат“ ще прониква в „беломраморните охолни зали“ със „сърбоносния яростен млат“, ще руши „с десница железна“, въдушевен от високото съзнание — „велик, защото съм роб“. Той виж-

да в свое лице „властен Месия“ на новия живот. Неговата победа ще бъде победа на висок хуманизъм, който ще възвести по пътя на революционната борба:

А в зори, сред възторжени песни,
ще протегна аз груби ръце,
и високо, високо ще блесне
светлината на нежно сърце.

Подобен патос прониква и стихотворението „Бунтът на робите“. И от него лъха су-рова заплаха, която смущава блаженстващите господари на живота, при които довол-ство блика отвред“, но сега са „печални трапезите им пищни“, „властелинът е блед“. За-щото в новото време се надигат масите на гладните и онеправданите, блясъкът на „първи май“, обхванал планетата, не дава покой на тираните, запалил е духът на труженици и бойци „на бранни поля“. От тяхната надигаща се вълна се тресе ка-питалистическият свят. И стихотворението завършва с предвещание за неизбеж-на гибел на стария свят и също така неизбежен изгрев на новото човечество, осно-вано върху принципите на новия хуманизъм:

Безутешни са тези разцъфнали вишни,
и в златото ви гибел се крий —
над палати, казарми и пирове пищни
днес червеният призрак се вий.

Забележителен израз на новото съзнание, обхванало масите, Смирненски дава в стихотворението „Юноша“. Той рисува в светли багри живота, които младежът е очаквал да бъде негов жизнен дял. Но неговият път не се оказва поръсен „от ябъл-ков цвят“. Защото срещу него се е изправил светът на несправедливостта, превър-нал неговите братя в „робски керван“, сковал човешкия дух, поставил го „под тръ-нен венец“. И радостта, за която юношата е считал, че е роден и достоен, се превръ-ща в омраза, благословието на очаквания живот — в проклятие, творческото уча-стие в него — в желание за разрушение на убиващия човека у него „робски свят“. И лирическият герой прави знаменателната изповед за своя поврат в живота, за при-общението си към пролетариата, за готовността си на саможертва за тържеството на новия свят и новия човек:

И тогава — залюбен в тълпите, пленен
от лъчите на нова зора —
без да питам защо съм на този свят роден,
аз ще знам за какво да умра.

Но Смирненски не третира художествено проблемата за човека в абстрактен план. Той поставя нейното разрешение в определени исторически рамки, свързва я с революционния подвиг на руския народ. В „Херолди на новия ден“ той изобра-зява този народ като изпълнител на велико историческо призвание. Възвестявайки настъплението срещу световния капитализъм, той представя борбата срещу него не само като разрушение, но и като съзидание. Не само като израз на омраза, но и като изява на велика действена любов към човека. Затова неговите херолди на но-вия ден „със сребърни лилии в сърцата“ и с „кървав ханджар“ не само отбиват прис-тъпите на тъмните сили. В единение между отделния човек и народното цяло те да-ват път на новия хуманизъм, станал знаме на епохата, извор на възделенията, които с векове са зреели в човешките души:

Какво по-божествено щастие
от бляна да бъдеш човек
и, вкусил светото причастие,
да тръгнеш със братско участие
с тълпите на новия век?

Стихотворението „Да бъде ден!“, дало заглавие на първата стихосбирка на Смирненски, е своеобразна равносметка на едно жестоко минало на човечеството. И заедно с това — подобно на Горкиевия „Буревестник“ — възвестява настъпването на нова ера, предричаща тържеството на човека, изкована в огъня на революционната борба:

И през сълзи и кървав гнет,
през ужаса на мрак студен
разбунен вик гърми отвред:
„Да бъде ден! Да бъде ден!“

В „Червените ескадрони“ се изразява с изключителна сила революционният устрем на руския народ, приковал погледа на милионите от планетата. Легендарните герои във великия двубой на епохата громят стария свят с „факела на нова вяра“. В очите на поета техният подвиг е превърнат в символ, в надежда за „целия свят“, който очаква от тях да извоюват ново битие за човешкото същество. Те се разжават, громят и унищожават, за да съборят основите на стария свят:

Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда
на световната неправда, на сподадения стон,
и човекът да намери зад откренатите двери
мъртви старите химери на бездушния закон.

Но от тези развалини ще се роди новият живот. Това забележително стихотворение на Смирненски завършва с горещото желание на поета след като бъде напълно разрушено позорното минало, те да спрат своя вихрен набег и да установят новия свят върху началата на истинския хуманизъм:

вий слезнете от конете и земята целунете,
възпарете вечна обич, вечна правда над света.

Стихотворението „Москва“ е апотеоз на победилата революция и пламенно предвестие за бъдещи победи в други страни на утвърдения хуманизъм. Събрала на цялата земя „и радостта, и бурната печал“, огряла с „рубинен лъч“ всяка „горестна страна“, където робът „мре, лишен от късче хляб“, Москва е звезда, която „възвестява нови времена“, извисява се в очите на нашия поет в могъщ символ на присьода над света на всяка експлоатация и насилие:

И горда в своя блясък и гърмеж,
в копнеж за сетната борба,
пламтиш чрез всеки старец и младеж,
зовеш кат бронзова тръба
и твоят зов веригите руши.

Стихотворението „Москва“, посветено на тригодишнината от революцията, внушава идеята, че затвърдената победа на руския народ е верният залог за победа и в останалия свят. Отхвърлили първи „надгробния камък на черния мрак“, нейните синове „чертаят днес пътя на новия свят“. Пращайки „огнен зов“, тя очаква делото ѝ да бъде подето и завършено „при Темза, Тибър — и край Сена“. Делото на Москва е велико и е предвестие за световна победа „над рухващия златен храм“:

Ще разгадаем всяка тайна
на всяко мъртво божество
и над заблудата безкрайна
ще грейне с чудно тържество
едничкия бог на своя век —
освободеният човек!

За Смирненски борбата за тържеството на човешките начала не е дело само на нашето време. Тя се е подготвяла и раснала с векове. Нейния път бележи не само митическият Прометей, но и подвигът на водача на робите Спартак. Нейни предтечи са геронте на Парижката комуна („Смъртта на Делеклюз“). Под знамената на тази борба се извисяват в жертвен подвиг съвременници в Германия — това са революционер Йохан, водачите на спартакистите, зверски убити от германската контрареволуция.

В стихотворението „Роза Люксембург“ поетът е изразил преклонението си пред великата героиня. Нейната гибел не води до примирение, до свеждане на челото, защото времето върти „великото си колело“. Скръбта по жертвата не ще изгасне. Пред правото на човека на човешки живот е жалка дори смъртта. Нищо не може да угаси великия порив към истинска човечност:

Пред погледа вулканен стълб се вдига —
вулкан от подвиг и копнеж,
и виждаш: цялата земя не стига
едно сърце да погребеш.

Все така възторжено е възвеличен и другият вожд на германската революция. Стихотворението „Карл Либкнехт“ е възторжен химн на смелостта. В съпричастност с революционния пролетариат героят чертае с кръвта си незаличимата диря, по която ще мине неотменното бъдеще. И „Берлин го помни“ и „вечно ще го помни“, повтаря своя рефрен нашият поет. Защото духът на най-верния му син „не може да изчезне“:

— „Берлин, Берлин, всеу са тез надежди празни,
всеу ликуваш в своя мимолетен празник —
— аз тук съм всеки миг!“

Той ще живее, защото е безсмъртен копнежът по човешки живот. „Надмогнал своята смърт“, той пак ще надигне масите „в шум последен“.

Смирненски обръща своя поглед на поет на революцията и интернационалист не само към израсналото съзнание на нашия пролетарий, не само към разгърналия се революционен пожар в Русия, осветил с лъчите си и други страни. Той търси идейна опора и в революционната традиция на нашето минало. В баладата „Христо Ботев“ свързва предишното със сегашното, вижда се продължител на борческата стихия на народа ни, така величаво представена от героя на „Радецки“.

Начертан е с ярки шрихи пътят на Ботев към неговата Голгота. Суровата неравна битка, припадналата вечер, неизвестната съдба на войводата:

и тегне тайна над последните минути
на шепата възторжени хайдутни
и вдъхновения поет и вожд.

Следвайки легендата, че Ботев е останал жив и отправен на заточение, Смирненски го рисува и в неговата героична непримиримост, устремен към Балкана, жаден да види новия живот, да го посрещне „прегръдката народна“. Посреща го обаче горестна картина — някогашното робство е сменено с ново:

Но стига той. И вижда всъде горест.
Едни вериги паднали, след тях
възправила се нова робска орис
с тираните, разплути в срам и грях.

И старият борец се изправя за нова борба. Присъединява се към борческия устрем на народа, подновява издигнатия някога комунарска призив:

И орловият поглед странно трепна,
и орловият поглед пак зашепна:
„Ще викнем ние: „Хляб или свинец!“

Борбата на Смирненски в името на човека следва великата традиция на великия Ботев, който е отрекъл всички дотогавашни ценности, изправил е гигантски ръст, за да извоюва за роба положение на човек. Така Смирненски влива в борбата на настоящето светлите завети за борба от миналото, явява се продължител на българския предтеча на интернационалните революционни традиции. Подобно на Горкиевия Данко, слял своя устрем с устрема на милионите, духът на Карл Либкнехт ще извърши световната мисия за утвърждаване на истинския хуманизъм. От него-во име поетът предвещава:

И ако слънцето угасне в боевете —
то моето сърце кат слънце ще ви свети
през бурната тъма,
а пламъка на младите души им стига,
за да разбият и последната верига
на майката-земя!

Последното произведение на Смирненски, написано наскоро преди смъртта му през 1923 г., е „Приказка за стълбата“. Това е възторжен химн на верността към класа, народ, човечество в името на тържеството на истинската човечност и злъчно изобличение на ренегатството пред великата идея на века⁵. Героят на приказката с нескривана гордост прокламира: „Аз съм плебей по рождение и всички дриплющи са мои братя! О, колко грозна е земята и колко нещастни са хората!“ И произнася сурова закана към онези, които стоят горе на високата „стълба от бял мрамор с розови жилки“: „О, вие, там горе, вие. . .“. Но сам той, продал слуха, зрението, паметта и сърцето си и изкачил се на края на стълбата, вижда долу картината на живота на предишните му братя съвсем друга: „Аз съм принц по рождение и боговете ми са братя! О, колко красива е земята и колко са щастливи хората!“

„Приказка за стълбата“ говори как дълбоко Смирненски е проникнат от принципите на действияния хуманизъм, как органично са слети у него убеждения и дела, до каква степен силна е била у него убедеността на героя от неговото стихотворение „Юноша“, който съкровено заявява:

без да питам защо съм на този свят роден,
аз ще знам за какво да умра.

Всичко това потвърждава колко неизповедима искреност, колко неизмерима горчивина, колко неизразим трагизъм се крие в признанието, че не може сам той да даде живота си в борба за благото на човека. Научил за преврата на 9 юни 1923 г., той пише до В. Павурджиев: „Как много боли, когато искаш да живееш, а когато всеки ден се къса по една от нишките, които те свързват с живота; когато искаш да изгориш в пламъците на бунта, а гориш върху твърдото легло от туберкулозата; когато искаш да вървиш с възторжени очи към слънцето, а пред тебе се е спуснала вече вечерта и все повече тъмнее. . .“⁶

* * *

В общите си очертания човекът у Смирненски е и обикновен пролетарий, и издигнат над другите вожд. Най-често обаче той проявява себе си в единение с другите, в колектива. При това се откроява не в пълнотата на характера си, а в отделни главни черти — повишена класова съзнателност и интернационална солидарност. Като такъв именно той винаги манифестира себе си в геронката на революционна действеност, в жертвен подвиг в името на нов свят на истинския хуманизъм.

⁵ Образът на ренегата е създаден върху основата на реални прототипове. Вж. Н. Измирилев а. Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му. С., БАН, 1961, с. 275.

⁶ В. Павурджиев. Спомени за Христо Смирненски. — В: Смирненски—Ясенов. Възпоменателен лист. Уредник Н. Ланков. С., 1936, с. 6.